

13.00.04 / Л.О. Мацу ; Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – 23 с.

5. Сурмяк Ю.Р. Взаємодія професійних училищ та органів внутрішніх справ у правовому вихованні учнів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ю.Р. Сурмяк ; Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – 23 с.

6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник : пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

7. Правознавство : підручник / [за заг. ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія]. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 752 с.

8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П – С. – 736 с.

9. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [авт.-упоряд. М.В. Кравчук]. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.

10. Про затвердження “Програми Правової освіти населення України” : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1995 р.

11. Про Національну Програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001.

СУЩЕНКО Л.О.

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА НАВЧАЛЬНИМИ ДОСЯГНЕННЯМИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Інтеграція України в європейський освітній простір вимагає як підвищення якості вищої освіти в цілому, так і реалізації багатьох ідей та перетворень. Серед них – підвищення рівня внутрішніх механізмів контролю якості освіти, включення в цей процес студентів і зовнішньої експертизи.

До теперішнього часу в науковому середовищі й серед практичних діячів вищої школи складаються різні підходи до проблеми якості освіти. У Європі створена комісія з її академічної оцінки.

Під *якістю освіти* прийнято розуміти забезпечення необхідного рівня підготовки фахівців, які здатні до ефективної професійної діяльності, швидкої адаптації в умовах науково-технічного прогресу; володіють технологіями зі своєї спеціальності, умінням використати знання для вирішення професійних завдань.

Якість освіти на виході – це ті знання, уміння та навички, які здобувають студенти протягом усього строку навчання, їх фізичне й духовно-психічне здоров'я, загальна культура, інтелект, ціннісні орієнтації тощо.

Якість освіти, підготовки студентів – це не тільки результат на виході, але і якість освітнього процесу, у тому числі умов і засобів досягнення цілей. Таким чином, на якість освіти у ВНЗ впливають численні фактори: рівень підготовки абітурієнтів, кваліфікація педагогічного персоналу, якість освітніх програм, рівень наукових досліджень, навчально-матеріальна база, якість зовнішніх зв'язків навчального закладу, соціальна захищеність сту-

дентів, навколишнє середовище, взаємодія з ринком праці й участь у працевлаштуванні випускників, рівень управління навчальним закладом тощо. Тому, здійснюючи контроль якості освіти на внутрівузівському рівні, необхідно вивчати не тільки кінцеві результати, якість освіти на виході, а й фактори, що впливають на якість результатів. Із цих позицій і будемо розглядати внутрівузівський контроль у системі управління якістю освіти.

Мета самі – розкрити сутність взаємозв'язку понять “контроль” та “оцінка” й охарактеризувати функції контролю.

Важливою складовою навчального процесу у вищій школі є контроль і педагогічне оцінювання. Виходячи з того, що в процесі навчання викладач здійснює функцію управління пізнавальною діяльністю студента, *контроль* потрібно розглядати як *категорію управління, як важливий, відносно самостійний завершальний елемент управлінського циклу навчального процесу*.

Контроль у вищій школі – це спосіб виявлення й оцінювання результатів спільної діяльності студента й викладача.

Проблема оцінювання навчальних досягнень посідає значне місце в наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів. Серед них можна назвати праці Б.Г. Ананьєва, Ю.К. Бабанського, Дж. Брунера, Л.І. Божович, М.Ф. Дмитриченка, Д.Б. Ельконіна, Д.В. Колесова, А.М. Леонтєва, І.Я. Лернера, А.К. Маркової, В.С. Мерлін, С.Л. Рубінштейна, Н.Ф. Талізної та ін.

Серед функцій контролю головною є забезпечення зворотного зв'язку, під час якого з'ясовується ступінь відповідності досягнутих результатів функціонування навчальної системи прогнозований меті. Контроль завжди пов'язаний з оцінюванням реалізації намічених завдань і планів.

Будь-яка діяльність особистості, передусім інтелектуальна, з психологічного погляду є досить складним і багатогранним процесом. Психолог С.Л. Рубінштейн, досліджуючи різні аспекти діяльності людини, наголошував: “Із суспільною природою мотивації людської діяльності пов'язаний вплив, який справляє на неї оцінка – зумовлена суспільними нормами самооцінки й оцінки з боку оточення, особливо тих, думку яких людина цінує. Психологічно значною мірою саме за допомогою оцінки здійснюється соціальний вплив на діяльність особистості. Тому практично особливо важливо правильно її організувати теоретично – розкрити її тонкий і лабільний механізм” [5].

Для того, щоб контроль був об'єктивним і дієвим, необхідна чітка визначеність норми, якою задаються умови успішності навчальної роботи та її очікувані результати. Операційною формою контролю є перевірка – порівняння, співвідношення досягнутих результатів із заданими нормами. Трактуювання рівня відношення досягнутого до прогнозованого прийнято називати процесом оцінювання, а зафіксований у певній системі вимірювання (балах, інших цифрових чи словесних характеристиках) результат є оцінкою.

Для ефективності контролю й дієвості оцінки важливими умовами є об'єктивність і коректність норми. Вона має бути доступною, вільно вимірюваною та органічно застосовуваною. Задана норма не має бути ні зави-

щеною, ні заниженою. Система навчання має забезпечувати реальні умови для її досягнення, здійснення. Непомірна завищеність норми викликає в студентів невпевненість у її досягненні, тривогу, байдужість (“опускаються руки”, “все одно я цього не осилю”). Занижені норми послаблюють активність студентів, викликають стан благодушності, несерйозного ставлення до досягнення норми, лінощів і неробства.

Відповідальність за об’єктивність і посиленість норми несе викладач, він повинен стежити за відповідністю між вимогами норми й умовами та можливостями її досягнення. Якщо змінюються умови, то необхідно вносити зміни в норми. Важливо, щоб на визначення нормативів не впливали побічні чинники. Скажімо, суворі вимоги ректорату щодо недопущення відсіву студентів, зменшення кількості невстигаючих можуть спонукати викладача до заниження вимог, завищення оцінок і в кінцевому підсумку до випуску некваліфікованих фахівців.

Важливо враховувати психологічну роль оцінки. Вона виконує дві основні функції: стимулювальну й орієнтувальну. Особливо важливою в психологічному плані є стимулювальна функція. Вона пов’язана зі спонукальним впливом на афективно-вольову сферу особистості студента і, відповідно, сприяє якісному поліпшенню структури інтелекту особистості та пізнавальної діяльності студента, виконуючи й виховну функцію.

Бажано звести до мінімуму можливість помилки при оцінюванні рівня досягнень студента. Найбільш поширеними, особливо серед молодих викладачів, є помилки великодушності, екстраполяції, ореолу, контрасту, центрizmu та логічні помилки. Помилки великодушності – це невинно завищені оцінки; екстраполяції – викладач при оцінюванні орієнтується не на дійсний рівень досягнень студента, а на попередні оцінки в його заліковій книжці; ореолу – упереджене ставлення викладача до студента, яке виявляється у виставленні завищеної оцінки тому, до кого він ставиться із симпатією, і заниженої тому, до кого у викладача негативне ставлення; контрасту – знання й поведінка студента оцінюються нижче або вище, залежно від того, нижче чи вище виражені ці характеристики в самого викладача; центрizmu – намагання не виставляти екстремальних оцінок: “незадовільно” і “відмінно”. Логічна помилка при оцінюванні знань навчального матеріалу виявляється в урахуванні поведінки, ставленні до викладача. Помилками означені вище тенденції можна вважати лише в тому разі, коли вони дійсно є помилками, не усвідомлюються викладачем, не є навмисними. У протилежному випадку ці відхилення від норми кваліфікуються як професійна несумлінність і несправедливість.

В оцінювальній діяльності потрібно обов’язково враховувати інтереси студента. Будь-яку оцінку треба об’єктивно аргументувати, обґрунтувати, пояснити, якщо оцінка незадовільна або низька, потрібно порадити, що необхідно зробити для її підвищення.

Нинішня суб’єктно-суб’єктна гуманістична педагогічна парадигма потребує від викладача коректності та поваги до людської гідності студента незалежно від його навчальних досягнень. Ніякими мотивами і причинами не можуть

бути виправдані суб'єктивізм, несправедливість, грубість, безтактність, перенесення оцінки знань, умінь, компетенцій на особистість студента [2].

Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів – це складова навчального процесу ВНЗ, яка сприяє покращенню роботи студентів, формуванню їх особистості, виявленню реальних навчальних досягнень, розкриттю причин слабого засвоєння ними змісту освіти тощо. Контроль забезпечує діагностику результатів освітньої діяльності студентів і педагога з метою виявлення, аналізу, оцінювання та корегування навчання.

Діагностика навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачає накопичення статистичних даних, їх аналіз, виявлення змін у розвитку студента для уточнення цілей, освітніх програм, корегування ходу навчання, прогнозування його подальшого розвитку.

Таким чином, систематичний контроль – це умова підвищення ефективності процесу навчання, тому що студент може мати уявлення про те, що він знає, що ним досягнуто, на що варто звернути увагу в подальшій роботі.

Контроль за результатами навчально-пізнавальної діяльності студентів *включає такі компоненти*: перевірку, тобто виявлення знань, умінь і навичок, їх оцінювання, визначення рівня засвоєння й *облік* – фіксацію результатів оцінювання у вигляді балів.

У спеціальній педагогічній літературі, в окремих навчальних посібниках з педагогіки ще до кінця не розкрито поняття: контроль, перевірка, оцінка, відмітка, бал. Часто “оцінка”, “відмітка” й “бал” вживаються як рівнозначні поняття. Можна погодитися з думкою Ш.О. Амонашвілі про те, що уподібнення понять “оцінка” й “відмітка” рівносильне ототожненню процесу розв’язання задачі з його результатом. Оцінка не завжди знаходить своє відображення у відмітці або балі. Так, вона може виявитися в похвалі словом, жесті, міміці викладача, короткому судженні, догані, оціночному вислові.

В історії освіти найдавнішою є словесна оцінка. У Київській духовній академії першої половини XVII ст. використовували такі оцінки: навчання добре, надійно бадьоре, охоче, ретельне, всенадійне, навчання підле, прекепське, малонадійне. У Києво-Могилянській академії була така система оцінювання навчальної діяльності і здібностей учнів: “весьма прилежен”, “весьма понятен и надежный”, “добронадежный”, “хорош”, “зело доброго ученія”, “очень добр”, “добр, рачителен”, “весьма средствен”, “ниже средствен”, “ниже средствен, плох”, “весьма умеренного успеха”, “малого успеха”, “понятен, но неприлежен”, “понятен, но ленив”, “прилежен, но широкого понятия”, “понятен, но весьма нерадив”, “не совсем туп”, “туп и непонятен”, “туп”, “очень туп”.

Цифрова система оцінювання пов’язана з єзуїтськими школами, в яких учні поділялись на розряди залежно від їхньої успішності, старанності й поведінки. Звіт починався з першого розряду, куди входили кращі учні. І сьогодні у школах Угорщини, Німеччини зберігається при оцінюванні відрахування балів від одиниці – вищого бала.

У школах дореволюційної Росії, в основному, існувала п'ятибальна система оцінювання. Але в кадетських корпусах, окремих жіночих гімназіях застосувалась 12-бальна система оцінювання (“12” – відмінно, “11” – вельми добре, “10” – дуже добре, “9” і “8” – добре, “7” – досить добре, “6” – задовільно, “5–1” – погано). Виходить, що поняття “оцінка” більш широке, ніж поняття “відмітка” як кількісне відображення оцінки. Отже, “під перевіркою й оцінкою знань, умінь і навичок учнів треба розуміти виявлення та порівняння на тому чи іншому етапі навчання результатів навчальної діяльності з вимогами, заданими програмою” [1].

Зазначимо, що педагоги минулого були активні в пошуках альтернативи контролю й пропонували перемістити акцент контролю за результатами навчально-пізнавальної діяльності на постійну роботу в процесі навчання, а саме: “замінити перевідні іспити думкою класних учителів; відмінити вступні іспити, але випускні зробити вагомішими; випускні іспити в гімназії вважати вступними у вищі навчальні заклади” (М. Пирогов); використовувати систематичне повторення матеріалу як засіб досягнення міцності знань (К. Ушинський, П. Каптерев); “удосконалити програми іспитів, які повинні не механічно повторювати навчальну програму, а містити питання, що мають узагальнювальний, систематизувальний характер” (В. Стоюнін) та ін.

Називаючи письмові, усні, практичні методи контролю як можливі, педагоги минулого перевагу віддавали письмовим і практичним.

Своєрідність поглядів вітчизняних педагогів виявилась у визначенні способів оцінювання знань. До найбільш характерних позицій віднесено такі: оцінка знань повинна здійснюватися балами; “неінформативність балів” є певною перевагою – “нейтральна” цифра не вказує учню, що він тупий, лінивий, нездібний; числова, бальна оцінка знань потребує заміни на словесну, “якісну” (М. Пирогов); оцінка знань повинна бути представлена “письмовими характеристиками” (П. Каптерев).

Аргументи, які наводили у своїх працях вітчизняні педагоги на користь якісної оцінки, такі:

- балами неможливо виміряти всю глибину людського розуму, оцінити всебічність і ґрунтовність знань;
- бали не враховують здібності учня та інші обставини;
- бали вказують на результат, але нічого не говорять про ставлення до навчання, про те, яким чином досягнуто успіхи, чим зумовлено недоліки, які вольові зусилля доклали учень для оволодіння знаннями, які мотиви “збуджували його до процесу пізнання” (П. Каптерев);
- бали, бажання їх отримати, сприяють прояву в учнів хибних якостей (хитрощів, нечесності та ін.);
- бали – порятунок для поганих учнів і вчителів;
- бали можуть шкідливо впливати на мотивацію навчання учнівської молоді, так що потім важко буде “знайти сили в собі самому”;

– бали (цифри) нічого не говорять, а словесна оцінка вказує вчителю на подальшу роботу, конкретні його дії стосовно учнів (С. Миропольський) та інші [4].

Контроль має декілька значень. У дидактиці його розуміють як нагляд, спостереження й перевірку успішності студентів. Контроль виконує такі функції:

1. *Контрольна*. Для здійснення цілеспрямованого управління процесом навчання необхідний оперативний зворотний зв'язок. Перевірка знань дає викладачу інформацію про хід пізнавальної діяльності студентів, про те, як іде засвоєння для визначення можливостей подальшого просування в оволодінні змістом освіти. Перевірка одночасно є засобом виявлення ефективності методів і прийомів навчання, що застосовуються самим викладачем.

2. *Навчальна*. Перевірка сприяє більш глибокому засвоєнню програмового матеріалу, тобто в процесі слухання відповідей товаришів, доповнень викладача здійснюється систематизація знань, їх закріплення. Студент вчиться критично аналізувати відповіді однокурсників, свої знання.

3. *Діагностично-керівна функція* забезпечує виявлення причин труднощів, які виникають у студента в навчанні, прогалини в знаннях і вміннях, визначення конкретних шляхів усунення недоліків.

4. *Стимулювально-мотиваційна*. Оцінювання навчальних досягнень повинно стимулювати бажання студентів поліпшувати свої результати, самореалізовуватися в навчанні.

5. *Розвивальна функція* вимагає спрямування оцінювання на формування самостійного творчого мислення студентів, умінь робити висновки, узагальнювати, застосовувати знання в змінених або нових ситуаціях, визначати головне тощо.

Для цього необхідно враховувати наявний рівень розвитку студента. Якщо викладач ставить надто високі вимоги, то це гальмує розвиток. Знижені вимоги також гальмують розвиток, тому що вони не активізують їхньої розумової діяльності. Щоб успішно стимулювати розвиток студентів у ході контролю, необхідно: а) щоб студент не мав сумнівів у необхідності знань; б) щоб студент був упевнений, що може досягнути необхідне, що бажаний рівень залежить лише від нього самого, його старанності.

6. *Виховна*. Контроль привчає студентів до систематичної роботи, сприяє формуванню дисциплінованості, відповідальності, активності, самостійності, допомагає розібратись у собі.

Разом з тим, як зазначає Ш.О. Амонашвілі, контроль сприяє розвитку негативних рис особистості (догоджання, лицемірство, брехливість, пристосовництво). Тому контроль потребує розумного педагогічного керівництва, певної майстерності, такту. Отже, педагогічно обґрунтована організація контролю має великий вплив на формування моральних якостей студентів, їхньої самосвідомості, на основі якої створюється адекватна самооцінка, критичне ставлення до своїх досягнень і досягнень однокурсників, що сприяє формуванню таких якостей, як правдивість, чесність, працелюбство. Все це вимагає виховання позитивних мотивів діяльності, бо

саме вони визначають ставлення суб'єкта до світу. Для того, щоб знання виховували, як зазначав О.М. Леонт'єв, слід виховувати ставлення до самих знань. І необхідно моделювати, створювати умови для взаємодії суб'єктів процесу. Так, наприклад, перевіряючи знання й певні вміння студентів, викладач пропонує рецензування відповідей однокурсників. У цій ситуації виявляється не тільки рівень знань, а й ступінь оволодіння засобами діяльності того, хто рецензує, його людські якості, повага до чужої думки, прагнення не принизити гідність товариша, визнати свої помилки; уміння прийняти точку зору іншого, тобто відбувається засвоєння певних правил моральної поведінки.

Ці ідеї висловлював французький мислитель епохи Відродження М. Монтень, розкриваючи моральні цінності спілкування: "...замість того, щоб прагнути пізнати інших, ми турбуємось про те, як би виставити себе напоказ...". М.Монтень дає поради щодо виховання людини: "...хай навчачь її схилитися перед істиною і складати перед нею зброю, як тільки вона побачить її – незалежно від того, чи відкрилась вона її супротивнику, чи осяяла її саму... Ніщо не зобов'язує її захищати думки, з якими вона не погоджується".

7. *Стимулювальна функція* аналізу й оцінювання навчальної діяльності студентів зумовлюється психологічними особливостями людини, що виявляється в бажанні особистості отримати оцінку результатів своєї діяльності, зокрема навчальної. Це викликано ще й тим, що під час навчання студенти щоразу пізнають нові явища та процеси. Значна частина студентів не може (або не бажає) об'єктивно оцінити рівень, якість оволодіння знаннями, вміннями й навичками. Викладач же зобов'язаний допомогти студентам усвідомити якість і результативність навчальної праці, що психологічно стимулює їх до активної пізнавальної діяльності.

8. *Прогностична функція* – викладач отримує дані для оцінювання результатів своєї праці, методики, для подальшого їх удосконалення. Оцінювання результатів навчальної діяльності студента допомагає йому скоригувати, поліпшити свою навчальну роботу [3].

Висновки. Отже, контроль знань студентів є складовою навчання. За визначенням, *контроль* – це співвідношення досягнутих результатів із запланованими цілями навчання. Деякі викладачі традиційно підходять до організації контролю, використовують його в основному заради показників досягнутого. Перевірка знань студентів повинна давати відомості не тільки про правильність чи неправильність кінцевого результату виконаної діяльності, а й про неї саму: чи відповідає форма дій цьому етапу засвоєння. Правильно поставлений контроль за навчальною діяльністю студентів дає змогу педагогові оцінювати одержувані ними знання, уміння, навички, вчасно надати необхідну допомогу й добиватися поставлених цілей навчання. Усе це в сукупності створює сприятливі умови для розвитку пізнавальних здібностей студентів та активізації їхньої самостійної роботи на заняттях.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Воспитание и образовательная функция оценки учения школьников / Ш.А. Амонашвили. – М., 1984. – С. 12.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
3. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / [за ред. В.І. Лозової]. – Х. : ОВС, 2006. – 496 с.
4. Пташний О.Д. Теорія і практика контролю результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів України у другій половині ХІХ ст. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О.Д. Пташний. – Х., 2003. – 20 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – С. 43.

ХОМЕНКО В.В.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ТА ЕТАПИ ЇХ РОЗВИТКУ

Останнім часом Уряд України значну увагу приділяє реформуванню системи освіти та її спрямованості на інтеграцію до Європейського Союзу у зв'язку з приєднання до Болонського процесу. Радикальна модернізація освіти в такому напрямі можлива лише за умови широкого використання в навчальному процесі технічних засобів навчання (ТЗН). У концепції професійної освіти України зазначено, що існуюча система підготовки педагогічних працівників недостатньо орієнтована на роботу в нових соціально-економічних умовах і вимагає вдосконалення розвитку одного з пріоритетних напрямів – застосування сучасних технічних засобів навчання. З огляду на це особливо цінним для освітян є вивчення та систематизація вітчизняного та зарубіжного досвіду використання ТЗН у процесі навчання у вищому навчальному закладі в історичному аспекті. Це дасть змогу порівняти рівень інноваційних проектів навчання минулого та сучасного, вітчизняного й зарубіжного, віднайти в історико-педагогічному процесі раціональні способи вдосконалення навчально-виховного процесу, які можна використовувати в процесі реформації сучасного освітнього простору.

Технічні засоби навчання досліджували С.І. Архангельський, Ю.Н. Кушелев, О.Г. Молібог, О.І. Тарнопольський, І.І. Тихонов та ін. Проте, як засвідчує наукова література, вчені не проводили аналізу в ретроспективі поняття ТЗН.

Метою статті є аналіз генезису терміна “технічні засоби навчання” на основі вивчення літератури, визначення етапів розвитку ТЗН.

Технічні засоби навчання, згідно з визначенням “Великої радянської енциклопедії”, це системи, комплекси, обладнання та апаратура, що застосовуються для обробки інформації в процесі навчання з метою підвищення його ефективності [8].